ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

M. POIARES MADURO

της 22ας Μαΐου 2008 [1]

1. Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο της εκδικάσεως εφέσεως κατ' αποφάσεως του Bács-Kiskun Megyei Bíróság (τοπικού δικαστηρίου του Bács-Kiskun) (Ουγγαρία) συνεδριάζοντος ως εμποροδικείου. Αφορά ετερόρρυθμη εταιρία η οποία επιδιώκει να μεταφέρει το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της από την Ουγγαρία στην Ιταλία, αλλά επιθυμεί να παραμείνει καταχωρισμένη στην Ουγγαρία, ώστε το νομικό της καθεστώς να εξακολουθήσει να διέπεται από το ουγγρικό δίκαιο. Ωστόσο, το εμποροδικείο, στο πλαίσιο της ασκήσεως των καθηκόντων του τηρήσεως του μητρώου εταιριών, αρνήθηκε να καταχωρίσει τη νέα διεύθυνση στο τοπικό μητρώο, με την αιτιολογία ότι η μεταφορά δεν ήταν δυνατή βάσει του ουγγρικού δικαίου. Έκρινε ότι η εταιρία που επιθυμεί να μεταφέρει το κέντρο των δραστηριοτήτων της σε άλλο κράτος μέλος πρέπει πρώτα να λυθεί στην Ουγγαρία και κατόπιν να επανασυσταθεί βάσει του δικαίου του κράτους μέλους αυτού. Στο πλαίσιο της δίκης επί της εφέσεως, το Szegedi Ítélőtábla (Εφετείο του Szeged) ζήτησε από το Δικαστήριο να του παράσχει κατευθυντήριες γραμμές για να κρίνει αν η ουγγρική νομοθεσία συμβιβάζεται με την ελευθερία εγκαταστάσεως. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο θέτει πλείονα ζητήματα σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 234 ΕΚ.

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

I — Πραγματικά περιστατικά και αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως

2. Η Cartesio Oktató és Szolgáltató bt είναι «betéti társaság» (ετερόρρυθμη εταιρία) συσταθείσα κατά το Ουγγρικό δίκαιο και καταχωρισθείσα στην Baja (Ουγγαρία). Έχει δύο εταίρους που είναι κάτοικοι Ουγγαρίας και έχουν ουγγρική ιθαγένεια: τον ετερόρρυθμο εταίρο, ο οποίος υποχρεούται να εισφέρει το συμφωνηθέν ποσό κεφαλαίου —και ευθύνεται μόνο για το ποσό αυτό—, και τον ομόρρυθμο εταίρο, ο οποίος ευθύνεται για όλα τα χρέη της ετερόρρυθμης εταιρίας [2].

3. Στις 11 Νοεμβρίου 2005, η Cartesio υπέβαλε αίτηση στο εμποροδικείο προκειμένου να τροποποιήσει την εγγραφή της στο τοπικό μητρώο εταιριών, ώστε να αναγράφεται η ακόλουθη διεύθυνση ως το νέο κέντρο των δραστηριοτήτων της: «21013 Gallarte (Ιταλία), Via Roma no 16». Το εμποροδικείο, ωστόσο, απέρριψε την αίτηση της Cartesio. Έκρινε ότι το ουγγρικό δίκαιο δεν παρείχε στις εταιρίες τη δυνατότητα να μεταφέρουν το κέντρο των δραστηριοτήτων

2 — Παρά το νομικό καθεστώς της Cartesio ως προσωπικής εταιρίας, τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν τόσο τις προσωπικές όσο και τις κεφαλαιουχικές εταιρίες που διέπονται από το ουγγρικό δίκαιο. Ως εκ τούτου, για τα ερμηνευτικά ζητήματα που τίθενται, θα χρησιμοποιείται, και για την Cartesio, ο ευρύς όρος «εταιρία». Ομοίως, ο όρος «σύσταση» πρέπει, όπου αρμόζει, να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι περιλαμβάνει την καταχώριση ή τη σύσταση προσωπικής εταιρίας.

τους προς άλλο κράτος μέλος, διατηρώντας συγχρόνως το νομικό καθεστώς της εταιρίας που διέπεται από το ουγγρικό δίκαιο. Ως εκ τούτου, η Cartesio, προκειμένου να αλλάξει το κέντρο των δραστηριοτήτων της, θα έπρεπε πρώτα να λυθεί στην Ουγγαρία και κατόπιν να συσταθεί εκ νέου βάσει του ιταλικού δικαίου.

4. Η Cartesio άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως του εμποροδικείου ενώπιον του Szegedi Ítélőtábla (εφετείου του Szeged). Το δικαστήριο αυτό υπέβαλε τα ακόλουθα ερωτήματα στο Δικαστήριο προς έκδοση προδικαστικής αποφάσεως:

«1) Μπορεί ένα δευτεροβάθμιο δικαστήριο, αποφαινόμενο επί εφέσεως κατ' αποφάσεως εκδοθείσας από το επιφορτισμένο με την τήρηση του μητρώου εταιριών δικαστήριο (cégbíróság), κατόπιν αιτήσεως τροποποιήσεως στοιχείου της καταχωρίσεως στο μητρώο εταιριών, να υποβάλει αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, βάσει του άρθρου 234 ΕΚ, αν ούτε η εκδίκαση της υποθέσεως ενώπιον του [πρωτοβαθμίου] δικαστηρίου ούτε η εκδίκαση της εφέσεως γίνεται κατ' αντιμωλία;

2) Αν υποτεθεί ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο περιλαμβάνεται στην έννοια του δικαιοδοτικού οργάνου που μπορεί, βάσει του άρθρου 234 ΕΚ, να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο, πρέπει αυτό να θεωρηθεί ως δικαστήριο αποφαινόμενο σε τελευταίο βαθμό, οπότε οφείλει, δυνάμει του εν λόγω άρθρου, να υποβάλει στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων τα ερωτήματα που αφορούν την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου;

3) Περιορίζει ή μπορεί να περιορίσει την —ευθέως απορρέουσα από το άρθρο 234 ΕΚ— δυνατότητα των ουγγρικών δικαστηρίων να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο μια διάταξη εθνικού δικαίου που αναγνωρίζει δικαίωμα εφέσεως, υπό την έννοια του εθνικού δικαίου, κατά διατάξεως περί προδικαστικής παραπομπής, αν, σε περίπτωση ασκήσεως εφέσεως, το ανώτερο εθνικό δικαστήριο μπορεί να μεταρρυθμίσει τη διάταξη, να καταργήσει την προδικαστική παραπομπή και να υποχρεώσει το δικαστήριο που εξέδωσε τη διάταξη να συνεχίσει την αναστα-λείσα διαδικασία του εσωτερικού δικαίου;

4) α) Αν μια εταιρία συσταθείσα και καταχωρισθείσα στο μητρώο εταιριών στην Ουγγαρία, βάσει του ουγγρικού εταιρικού δικαίου, επιθυμεί να μεταφέρει την έδρα της σε άλλο κράτος μέλος της [Ευρωπαϊκής] Ενώσεως, διέπεται το ζήτημα αυτό από το κοινοτικό δίκαιο ή, ελλείψει εναρμονίσεως των εθνικών νομοθεσιών, έχουν αποκλειστική εφαρμογή οι διατάξεις του εθνικού δικαίου;

β) Μπορεί μια ουγγρική εταιρία να ζητήσει τη μεταφορά της έδρας της σε άλλο κράτος μέλος της Ενώσεως

επικαλούμενη απευθείας το κοινοτικό δίκαιο (εν προκειμένω τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ); Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, μπορεί —είτε το «κράτος της αρχικής έδρας» είτε το «κράτος της νέας έδρας»— να εξαρτήσει τη μεταφορά της έδρας από οποιαδήποτε προϋπόθεση ή έγκριση;

γ) Πρέπει τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν συμβιβάζεται προς το κοινοτικό δίκαιο κανόνας ή πρακτική του εσωτερικού δικαίου που εισάγει διάκριση μεταξύ των εμπορικών εταιριών, όσον αφορά την άσκηση των δικαιωμάτων τους, ανάλογα με το κράτος μέλος στο οποίο έχουν την έδρα τους;

Πρέπει τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν συμβιβάζεται προς το κοινοτικό δίκαιο κανόνας ή πρακτική του εσωτερικού δικαίου που εμποδίζει ουγγρική εταιρία να μεταφέρει την έδρα της σε άλλο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ενώσεως;»

II — Νομική εκτίμηση

Α — *Επί του πρώτου ερωτήματος*

5. Με το πρώτο του ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή στο πλαίσιο δίκης επί εφέσεως κατ' αποφάσεως κατώτερου δικαστηρίου, εφόσον ούτε η δίκη ενώπιον του κατωτέρου δικαστηρίου ούτε η δίκη επί της εφέσεως είναι κατ' αντιμωλία. Επομένως, υπό μια έννοια, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' αρχάς αν μπορεί να υποβάλει ερώτημα στο Δικαστήριο [3]. Η απάντηση προκύπτει σαφώς από τη νομολογία. Στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, το εμποροδικείο ασκούσε καθήκοντα τηρήσεως μητρώου: ενήργησε «ως διοικητική αρχή χωρίς συγχρόνως να καλείται να επιλύσει μια διαφορά» [4]. Από πλευράς του άρθρου 234 ΕΚ, τούτο πρέπει να χαρακτηρισθεί ως μη δικαιοδοτική λειτουργία, στο πλαίσιο της οποίας το εμποροδικείο δεν δικαιούται να ζητήσει την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως [5]. Αντιθέτως, η εκδίκαση της εφέσεως κατά της αποφάσεως του εμποροδικείου αποτελεί, υπό το πρίσμα του άρθρου 234 ΕΚ, ένδικη διαδικασία, ανεξαρτήτως του αν διεξάγεται

3 — Βλ. επίσης, επί παραδείγματι, απόφαση της 23ης Μαρτίου 1982, 102/81, Nordsee (Συλλογή 1982, σ. 1095).

4 — Απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 2002, C-182/00, Lutz κ.λπ. (Συλλογή 2002, σ. I-547, σκέψη 14).

5 — Απόφαση Lutz κ.λπ., προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 4, σκέψη 13. Βλ., επίσης, αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2001, C-178/99, Salzmann (Συλλογή 2001, σ. I-4421, σκέψη 15), και της 19ης Οκτωβρίου 1995, C-111/94, Job Centre (Συλλογή 1995, σ. I-3361, σκέψη 11), διάταξη της 22ας Ιανουαρίου 2002, C-447/00, Holto (Συλλογή 2002, σ. I-735, σκέψεις 17 και 18), αποφάσεις της 30ής Ιουνίου 2005, C-165/03, Längst (Συλλογή 2005, σ. I-5637, σκέψη 25), και της 27ης Απριλίου 2006, C-96/04 Standesamt Stadt Niebüll (Συλλογή 2006, σ. I-3561, σκέψη 14).

κατ' αντιμωλία [6]. Συνεπώς, το δικαστήριο που επιλαμβάνεται υποθέσεως στο πλαίσιο τέτοιας δίκης δικαιούται να ζητήσει την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως από το Δικαστήριο [7]. Συνεπώς, το συμπέρασμα είναι ότι το πρώτο ερώτημα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο είναι παραδεκτό και, επιπλέον, πρέπει να τύχει καταφατικής απαντήσεως.

Β — *Επί του δευτέρου ερωτήματος*

6. Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν το ίδιο πρέπει να θεωρηθεί ως δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεως δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εθνικού δικαίου και το οποίο έχει την υποχρέωση της τρίτης παραγράφου του άρθρου 234 ΕΚ. Θα μπορούσε να προβληθεί ο ισχυρισμός ότι το ερώτημα είναι απαράδεκτο, δεδομένου ότι η απάντηση σ' αυτό δεν είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης —σε τελική ανάλυση, το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε παρά ταύτα να υποβάλει τα λοιπά ερωτήματά του προς έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Ωστόσο, οσάκις ένα ερώτημα έχει σαφώς ευρύτερη σημασία για την ομοιόμορφη ερμηνεία και εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου και δεν συνδέεται τεχνητά με τα πραγματικά περιστατικά [8], οι κανόνες περί παραδεκτού δεν πρέπει να εφαρμόζονται κατά τρόπο σχεδόν απαρέγκλιτο. Επομένως, οσάκις η μόνη ρεαλιστική επιλογή του εθνικού δικαστηρίου είναι η υποβολή τέτοιου ερωτήματος στο πλαίσιο δίκης, ενώ η απάντηση μπορεί να μην είναι απολύτως αναγκαία για την επίλυση της ενώπιόν του εκκρεμούς διαφοράς, το όριο του παραδεκτού θα πρέπει, κατά την άποψή μου να μην είναι πολύ αυστηρό [9].

7. Όσον αφορά το υπό εξέταση ερώτημα, δεν μπορώ να φανταστώ με ποιον εναλλακτικό τρόπο θα μπορούσε ρεαλιστικά να υποβληθεί αυτό στο Δικαστήριο, παρά το ότι είναι προδήλως ουσιώδες για τη λειτουργία της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής και δεδομένου ότι η σχέση του με τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως δεν μπορεί να περιγραφεί ως τεχνητή. Θα ήταν υπερβολικά οχληρό το να απαιτείται από ένα εθνικό δικαστήριο, ως πρώτο βήμα, να υποβάλει αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως απλώς και μόνο για να ρωτήσει αν υπέχει την υποχρέωση του άρθρου 234 ΕΚ και κατόπιν, ως δεύτερο βήμα, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, να υποβάλει τα ερωτήματα που όντως το απασχολούν προς έκδοση προδικαστικής αποφάσεως [10]. Ως εκ τούτου, προτείνω στο Δικαστήριο να παράσχει αρωγή ως προς το υπό κρίση ζήτημα, όπως έπραξε εντός παρεμφερούς πλαισίου με την απόφαση Lyckeskog [11].

6 — Απόφαση Job Centre, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 11, και διάταξη Holto, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 5, σκέψη 19.

7 — Βλ. επίσης, εμμέσως, απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2005, C-411/03, SEVIC Systems (Συλλογή 2005, σ. I-10805).

8 — Βλ. απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 2000, C-195/98, Österreichischer Gewerkschaftsbund (Συλλογή 2000, σ. I-10497), με την οποία το Δικαστήριο αναγνωρίζει τα ζητήματα «γενικής σημασίας» που συνδέονται μόνον αφηρημένα προς ένα σύνολο πραγματικών περιστατικών. Βλ. επίσης την ανάλυση του γενικού εισαγγελέα F. G. Jacobs στην υπόθεση αυτή, ο οποίος ανέπτυξε επιχειρήματα υπέρ της περιοριστικής ερμηνείας της εννοίας των υποθετικών ερωτημάτων.

9 — Η νομολογία του Δικαστηρίου προφανώς επιβεβαιώνει ότι οι κανόνες περί παραδεκτού πρέπει να ερμηνεύονται λαμβανομένης υπόψη της ανυπαρξίας εφικτής εναλλακτικής λύσεως πλην της υποβολής τέτοιων ερωτημάτων στο Δικαστήριο, υπό το πρίσμα των δικονομικών κανόνων, των δικαστικών εξόδων και της μέριμνας για την οικονομία της δίκης. Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, Bosman (Συλλογή 1995, σ. I-4921), ιδίως τα ερωτήματα που αφορούν τις ρήτρες ιθαγενείας. Θα εξετάσω λεπτομερέστερα το ζήτημα αυτό κατωτέρω, σε σχέση με το τρίτο ερώτημα.

10 — Τα εναλλακτικά μέσα προκειμένου να καταστεί δυνατό να επιληφθεί του ζητήματος το Δικαστήριο φαίνονται ακόμη επαχθέστερα: βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, C-224/01, Köbler (Συλλογή 2003, σ. I-10239).

11 — Απόφαση της 4ης Ιουνίου 2002, C-99/00 (Συλλογή 2002, σ. I-4839).

8. Σύμφωνα με τη διάταξη περί παραπομπής, σε υποθέσεις όπως η υπό κρίση, ο ενδιαφερόμενος μπορεί να υποβάλει αίτηση αναιρέσεως κατά της αποφάσεως του Ítélőtábla ενώπιον του Legfelsőbb Bíróság (Ανωτάτου Δικαστηρίου). Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ωστόσο ότι η αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του Legfelsőbb Bíróság περιορίζεται σε νομικά ζητήματα. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο αναφέρει το άρθρο 270, παράγραφος 2, του Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (νόμου ΙΙΙ του 1952 περί της πολιτικής δικονομίας), το οποίο ορίζει τα εξής: «κατά των δικαστικών αποφάσεων που έχουν αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου ή κατά των διατάξεων που έχουν αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου και περατώνουν τη δίκη επί της ουσίας μπορούν να ασκήσουν αναίρεση ενώπιον του Legfelsőbb Bíróság, προβάλλοντας παράβαση κανόνα δικαίου, οι διάδικοι, οι παρεμβαίνοντες, καθώς και κάθε άλλο πρόσωπο που θίγεται από την απόφαση, στο μέτρο που αυτή το αφορά». Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η υποβολή αιτήσεως αναιρέσεως δεν έχει αυτόματο ανασταλτικό αποτέλεσμα. Η πρώτη περίοδος του άρθρου 273, παράγραφος 3, του ίδιου νόμου ορίζει τα εξής: «η υποβολή αιτήσεως αναιρέσεως δεν συνεπάγεται την αναστολή εκτελέσεως της αποφάσεως. Το Legfelsőbb Bíróság μπορεί, κατόπιν σχετικής αιτήσεως προς τούτο, να χορηγήσει αναστολή υπό εξαιρετικές περιστάσεις».

9. Ωστόσο, οι περιορισμοί αυτοί δεν δικαιολογούν το συμπέρασμα ότι το Ítélőtábla πρέπει να θεωρείται ως «δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου». Μπορεί να υποτεθεί ότι οποιοδήποτε ζήτημα αφορά το κύρος ή την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου αποτελεί νομικό ζήτημα και συνεπώς υπόκειται σε αναίρεση. Επιπλέον, οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες σύμφωνα με τους οποίους η υποβολή αιτήσεως αναιρέσεως δεν έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις συμβιβάζονται κατ' αρχήν προς το κοινοτικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση, πρώτον, ότι οι κανόνες αυτοί δεν εφαρμόζονται κατά τρόπο ώστε οι αιτήσεις αναιρέσεως που αφορούν ζητήματα κοινοτικού δικαίου να τυγχάνουν λιγότερο ευνοϊκής μεταχειρίσεως από τις αφορώσες ζητήματα του εσωτερικού δικαίου (αρχή της ισοδυναμίας) και, δεύτερον, ότι δεν καθιστούν, στην πράξη, αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει το κοινοτικό δίκαιο (αρχή της αποτελεσματικότητας) [12].

10. Επομένως, το γεγονός ότι η αίτηση αναιρέσεως κατ' αποφάσεως εθνικού δικαστηρίου περιορίζεται σε νομικά ζητήματα και δεν έχει αυτόματο ανασταλτικό αποτέλεσμα δεν συνεπάγεται ότι το δικαστήριο αυτό έχει την υποχρέωση της τρίτης παραγράφου του άρθρου 234 ΕΚ.

Γ — *Επί του τρίτου ερωτήματος*

11. Το τρίτο ερώτημα που υποβάλλεται προς έκδοση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την παρεχόμενη από το ουγγρικό δικονομικό δίκαιο δυνατότητα ασκήσεως αυτοτελούς εφέσεως κατ' αποφάσεως περί υποβολής αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Το άρθρο 155/Α του νόμου ΙΙΙ του 1952 περί της πολιτικής δικονομίας ορίζει τα εξής: «Κατά της διατάξεως με την οποία υποβάλλεται αίτηση για την έκδοση προδικαστικής

12 — Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 33/76, Rewe-Zentralfinanz και Rewe-Zentral (Συλλογή τόμος 1976, σ. 747), της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-430/93 και C-431/93, Van Schijndel και van Veen (Συλλογή 1995, σ. I-4705, σκέψη 17), και της 7ης Ιουνίου 2007, C-222/05 έως C-225/05 van der Weerd κ.λπ. (Συλλογή 2007, σ. I-4233, σκέψη 28).

αποφάσεως μπορεί να ασκηθεί έφεση. Δεν χωρεί έφεση κατά της διατάξεως με την οποία απορρίφθηκε αίτημα για την υποβολή αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως» [13]. Προφανώς, στο πλαίσιο αυτό, έχουν εφαρμογή οι κανόνες που αφορούν το ανασταλτικό αποτέλεσμα της εφέσεως [14]. Το αιτούν δικαστήριο εξηγεί με τη διάταξη περί παραπομπής ότι, αν ασκηθεί έφεση κατά διατάξεως περί προδικαστικής παραπομπής, το δικαστήριο το οποίο εξετάζει την έφεση μπορεί να τροποποιήσει την αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως ή να καταργήσει την προδικαστική παραπομπή και να διατάξει το δικαστήριο που εξέδωσε τη διάταξη περί παραπομπής να επαναλάβει την ανασταλείσα εθνικού δικαίου διαδικασία. Με το τρίτο του ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν τέτοιοι εθνικοί δικονομικοί κανόνες συμβιβάζονται προς τη διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως την οποία καθιερώνει η Συνθήκη.

12. Μπορεί και πάλι να προβληθεί το επιχείρημα ότι το ερώτημα αυτό είναι απαράδεκτο δεδομένου ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, μάλλον δεν έχει ασκηθεί έφεση κατά της διατάξεως περί παραπομπής [15]. Παρά ταύτα, η δυνατότητα ασκήσεως εφέσεως αποτελεί ζήτημα του εθνικού δικαίου το οποίο πρέπει να επιλύσει το εθνικό δικαστήριο. Επιπλέον, θεωρώ ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο πρέπει να δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στις επιθυμίες του εθνικού δικαστηρίου και να αξιοποιήσει την ευκαιρία που παρουσιάζεται για την παροχή κατευθυντηρίων γραμμών επί του σχετικού ζητήματος. Τούτο, για τους ίδιους λόγους με αυτούς για τους οποίους θεωρώ το δεύτερο ερώτημα παραδεκτό.

13. Πρώτον, το ερώτημα αυτό δεν είναι αυστηρώς υποθετικό. Συνδέεται στενά με τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως (το υποστατό των οποίων δεν αμφισβητείται) και η απάντηση που θα δοθεί στο εθνικό δικαστήριο μπορεί αναμφίβολα να είναι ουσιώδης για την απόφασή του σε περίπτωση ασκήσεως εφέσεως —ένα ενδεχόμενο το οποίο το εθνικό δικαστήριο, όταν κατάρτισε τη διάταξη περί παραπομπής, έκρινε ότι μπορεί να ασκεί επιρροή. Κατά την άποψή μου, πρόκειται περί υποθετικού ερωτήματος, δικαιολογούντος την κρίση περί απαραδέκτου, μόνον εφόσον είτε τα πραγματικά περιστατικά καθεαυτά είναι τεχνητά είτε η σχέση του ερωτήματος προς τα πραγματικά περιστατικά είναι τεχνητή. Μόνο σε τέτοιες περιπτώσεις μπορούν να προβληθούν οι λόγοι που δικαιολογούν το απαράδεκτο των υποθετικών ερωτημάτων (παρανόηση των πραγματικών περιστατικών, κίνδυνος να προδικασθεί η κρίση του Δικαστηρίου, κίνδυνος καταχρήσεων) [16]. Στην υπό κρίση υπόθεση, ωστόσο, το Δικαστήριο δεν θα παράσχει νομική απάντηση βάσει ενός υποθετικού πραγματικού πλαισίου το οποίο θα ήταν δυνατόν, δια της παρακάμψεως του πραγματικού πλαισίου που περιβάλλει την ερμηνεία και την εφαρμογή ενός νομικού κανόνα, να επηρεάσει την ποιότητα και τη νομιμότητα της δικανικής κρίσεως. Η μόνη, ούτως ειπείν, υποθετική πτυχή της υπό κρίση υποθέσεως, θα έπρεπε, στην πραγματικότητα, να χαρακτηρισθεί καλύτερα ως ένα απρόβλεπτο στοιχείο: το γεγονός ότι η απάντηση που θα παράσχει το Δικαστήριο μπορεί να καταλήξει να μην είναι καθοριστική για την επίλυση της

13 — Επιπλέον, το άρθρο 249/Α ορίζει ότι αυτοτελής έφεση «μπορεί να ασκηθεί […] κατά διατάξεως εκδοθείσας στο πλαίσιο *δευτεροβάθμιας* διαδικασίας, με την οποία *απορρίφθηκε* αίτημα για την υποβολή αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως» (η υπογράμμιση δική μου).

14 — Σύμφωνα με το άρθρο 259 του νόμου ΙΙΙ του 1952 περί της πολιτικής δικονομίας, το οποίο διέπει τις αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

15 — Η Επιτροπή έθεσε το ζήτημα αν η διάταξη περί παραπομπής έχει τελεσιδικήσει. Ωστόσο, η πτυχή αυτή δεν αποτελεί μέρος της διατάξεως περί παραπομπής και, κατά την άποψή μου, δεν πρέπει να είναι καθοριστική κατά την κρίση περί του παραδεκτού του ερωτήματος.

16 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F. G. Jacobs στην υπόθεση Österreichischer Gewerkschaftbund, προπαρατεθείσες στην υποσημείωση 8, σημεία 53 έως 55.

διαφοράς της κύριας δίκης αν στην πραγματικότητα δεν ασκηθεί έφεση κατά της αποφάσεως περί παραπομπής. Ωστόσο, τέτοιου είδους απρόβλεπτο στοιχείο δεν απουσιάζει τελείως από άλλα νομικά ερωτήματα στα οποία δίδει τακτικά απάντηση το Δικαστήριο. Το Δικαστήριο δεν μπορεί ποτέ να είναι απολύτως βέβαιο ότι η απάντηση που θα δώσει θα είναι πράγματι λυσιτελής για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης. Το εθνικό δικαστήριο μπορεί, επί παραδείγματι, να κρίνει τελικώς την υπόθεση βασιζόμενο σε εθνική δικονομική διάταξη, χωρίς καν να εφαρμόσει τη βασιζόμενη στο κοινοτικό δίκαιο απάντηση του Δικαστηρίου. Αυτό δεν σημαίνει ότι το Δικαστήριο έχει απαντήσει ένα υποθετικό ερώτημα, εφόσον το ζήτημα ανέκυψε από αληθή πραγματικά περιστατικά, των οποίων η σχέση προς το κοινοτικό δίκαιο δεν ήταν τεχνητή. Πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ ενός ερωτήματος στηριζόμενου σε τεχνητά πραγματικά περιστατικά ή ασχέτου προς τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως (το οποίο, κατά την άποψή μου, είναι υποθετικό και απαράδεκτο) και ενός ερωτήματος σχετικού με τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως, το οποίο όμως μπορεί να αποβεί μη καθοριστικό για την τελική έκβασή της (το οποίο, κατά την άποψή μου, δεν είναι υποθετικό και πρέπει να είναι παραδεκτό).

14. Δεύτερον, παρά την πρόδηλη λυσιτέλεια του εν λόγω ζητήματος για τη λειτουργία της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής, δεν αντιλαμβάνομαι πώς αλλιώς θα μπορούσε να επιληφθεί αυτού το Δικαστήριο. Βεβαίως, είναι θεωρητικώς δυνατόν ένας διάδικος σε εθνική δίκη ενώπιον κατωτέρου δικαστηρίου να ασκήσει ενώπιον ανωτέρου δικαστηρίου έφεση κατά διατάξεως περί παραπομπής και, παρά τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες σύμφωνα με τους οποίους η έφεση έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα, το κατώτερο δικαστήριο να εμμείνει στη διάταξή του περί παραπομπής. Υπό τις συνθήκες αυτές, το ζήτημα του αποτελέσματος της ασκήσεως εφέσεως ασκεί οπωσδήποτε άμεση επιρροή. Ωστόσο, το ενδεχόμενο αυτό σημαίνει επίσης ότι το κατώτερο δικαστήριο δεν συμμορφώνεται προς τους εσωτερικούς δικονομικούς κανόνες, χωρίς να γνωρίζει αν του το επιτρέπει το κοινοτικό δίκαιο. Είναι σαφές ότι τούτο θα δημιουργούσε δυσχερή κατάσταση για το κατώτερο δικαστήριο [17]. Τούτο πιθανώς εξηγεί για ποιο λόγο το ζήτημα αυτό ουδέποτε έχει τεθεί ρητώς ενώπιον του Δικαστηρίου, μολονότι από κάποιες προηγούμενες υποθέσεις και πολύ γνωστές εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές προκύπτει ότι ασκεί πράγματι σημαντική επιρροή στην καθημερινή εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου από τα εθνικά δικαστήρια [18]. Συνεπώς, προτείνω στο Δικαστήριο να ακολουθήσει την κρίση του εθνικού Δικαστηρίου ως προς τη λυσιτέλεια του ερωτήματος αυτού για την κύρια δίκη και να δώσει

17 — Θα μπορούσε να εξετασθεί και το αντίθετο ενδεχόμενο: ότι το ανώτερο δικαστήριο, ενώπιον του οποίου έχει ασκηθεί έφεση κατά της διατάξεως με την οποία ζητείται η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, μπορεί να αναστείλει πρώτα τη διαδικασία, προκειμένου να ζητήσει από το Δικαστήριο την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως επί του αν η έφεση αυτή συμβιβάζεται προς το κοινοτικό δίκαιο. Ωστόσο, η περίπτωση αυτή δεν φαίνεται πολύ πιθανή. Επιπλέον, αν το ανώτερο εθνικό δικαστήριο αποφάσιζε πράγματι να ζητήσει την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως από το Δικαστήριο, είναι εύλογο να υποτεθεί ότι, για λόγους οικονομίας της δίκης, θα ζητούσε την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως επί των αρχικώς τεθέντων από το κατώτερο εθνικό δικαστήριο ζητημάτων κοινοτικού δικαίου [όπως στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 9ης Ιουλίου 1985, 19/84, Pharmon (Συλλογή 1985, σ. 2281), η οποία αποτελούσε αρχικά προδικαστική παραπομπή από κατώτερο δικαστήριο, πρωτοκολληθείσα ως υπόθεση 271/80, και κατά της οποίας ασκήθηκε στη συνέχεια έφεση με συνέπεια τη διαγραφή της από το πρωτόκολλο] ή, τουλάχιστον, θα περιελάμβανε το ζητήματα αυτά στην αίτησή του (με αποτέλεσμα να μπορεί να ζητηθεί η απόρριψη του αρχικού δικονομικής φύσεως ερωτήματος, καθεαυτού, ως υποθετικού, υπό το πρίσμα της υποβολής των σχετικών με την ουσία της υποθέσεως ερωτημάτων). Τούτο θα περιήγε στην πράξη τα εθνικά δικαστήρια σε αδιέξοδο και θα μπορούσε, και πάλι, να αποτελεί την εξήγηση για το ότι το ζήτημα αυτό ουδέποτε έχει τεθεί ρητώς ενώπιον του Δικαστηρίου [βλ. O'Keeffe, D., «Appeals against an Order to Refer under Article 177 of the EEC Treaty», *European Law Review*, τόμος 9, (1984) 87, σ.101].

18 — Με τις προτάσεις του στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις του Δικαστηρίου της 16ης Ιανουαρίου 1974, 166/73, Rheinmühlen-Düsseldorf (στο εξής: Rheinmühlen-Düsseldorf I) (Συλλογή τόμος 1974, σ. 17), της 12ης Φεβρουαρίου 1974, 146/73, Rheinmühlen-Düsseldorf (στο εξής: Rheinmühlen-Düsseldorf II) (Συλλογή τόμος 1974, σ. 85), ο γενικός εισαγγελέας J. P. Warner επισημαίνει στις σ. 27 και 28 ότι τέτοιο δικαίωμα εφέσεως, το οποίο θεώρησε αντίθετο προς το κοινοτικό δίκαιο, ίσχυε, σε περισσότερα του ενός τουλάχιστον κράτη μέλη δυνάμει των εθνικών δικονομικών κανόνων τους.

απάντηση στο τρίτο ερώτημα του Szegedi Ítélőtábla, δραττόμενο της ευκαιρίας για να εξετάσει το ζήτημα αυτό το οποίο έχει μεγάλη σπουδαιότητα για το κοινοτικό δίκαιο. Κατά τον τρόπο αυτόν, το Δικαστήριο μπορεί να είναι σε θέση να αποφύγει τα εμπόδια που θα μπορούσαν να ανακύψουν στο μέλλον όσον αφορά τη συνεργασία μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων των οποίων οι διατάξεις περί παραπομπής θα μπορούσαν να προσβληθούν με έφεση.

15. Το άρθρο 234 ΕΚ ορίζει ότι κάθε δικαστήριο κράτους μέλους δύναται να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο, όποτε κρίνει ότι, για να είναι σε θέση να εκδώσει την απόφασή του, είναι αναγκαία η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως επί ζητήματος ερμηνείας ή κύρους σχετικού με το κοινοτικό δίκαιο [19]. Ως εκ τούτου, τα εθνικά δικαστήρια αντλούν την εξουσία υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από τη Συνθήκη καθεαυτή. Επιπλέον, διαθέτουν «την πλέον εκτεταμένη ευχέρεια» υποβολής ζητημάτων στην κρίση του Δικαστηρίου [20].

16. Φυσικά, η απόφαση κατώτερου δικαστηρίου που περιέχει προδικαστική παραπομπή δεν παύει να υπόκειται, δυνάμει του κοινοτικού δικαίου, στα συνήθως παρεχόμενα από το εθνικό δίκαιο ένδικα μέσα [21]. Ωστόσο, οσάκις έχει ασκηθεί έφεση κατ' αποφάσεως περιέχουσας προδικαστική παραπομπή, το Δικαστήριο κατ' αρχήν θεωρεί ότι δεσμεύεται από την αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, καθόσον το αιτούν δικαστήριο δεν έχει ανακαλέσει τα ερωτήματά του [22]. Το Δικαστήριο μπορεί να αναστείλει τη διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως εν αναμονή της εκβάσεως της εθνικής κατ' έφεση δίκης αν η έφεση έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα και αν το αιτούν δικαστήριο του την έχει γνωστοποιήσει: η γνωστοποίηση θεωρείται ως σιωπηρή αίτηση αναστολής της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής [23]. Ωστόσο, το Δικαστήριο θα συνεχίσει απλώς τη διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, παρά τα αποτελέσματα που μπορεί να έχει η άσκηση εφέσεως κατά το εθνικό δίκαιο, αν το αιτούν δικαστήριο το ζητήσει ρητώς από το Δικαστήριο [24].

17. Το κρίσιμο ζήτημα έγκειται στο αν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες μπορούν να υποχρεώσουν τα εθνικά δικαστήρια να αναστείλουν ή ακόμη και να ανακαλέσουν την αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, εφόσον έχει ασκηθεί έφεση κατά της αποφάσεως περί παραπομπής. Το ζήτημα αυτό έχει μάλιστα εξετάσει ο γενικός εισαγγελέας J. P. Warner με τις προτάσεις του επί των υποθέσεων Rheinmühlen-Düsseldorf [25] —θα μπορούσα μάλιστα να παραπέμψω απλώς στις προτάσεις αυτές, με τις οποίες ο γενικός εισαγγελέας ανέπτυξε την άποψη ότι το εθνικό δίκαιο δεν επιτρέπεται να θέτει εμπόδια στη δυνατότητα του κατωτέρου δικαστηρίου οποιουδήποτε κράτους μέλους να υποβάλλει ερωτήματα στο Δικαστήριο. Δεν θα επιχειρήσω καν να συναγωνιστώ τον γενικό εισαγγελέα στη γλαφυρότητα και στη σαφήνεια με την οποία εξέθεσε τα επιχειρή-

19 — Βλ. επίσης απόφαση της 9ης Μαρτίου 1978, 106/77, Simmenthal (Συλλογή τόμος 1978, σ. 239, σκέψη 19).

20 — Απόφαση Rheinmühlen-Düsseldorf I (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 18, σκέψη 43).

21 — Απόφαση Rheinmühlen-Düsseldorf II (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 18, σκέψη 3).

22 — Απόφαση Rheinmühlen-Düsseldorf II (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 18, σκέψη 3), απόφαση της 6ης Απριλίου 1962, 13/61, De Geus (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 45, στις σ. 50-51), και απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 1983, 2/82 έως 4/82, Delhaize (Συλλογή 1983, σ. 2973, σκέψη 9).

23 — Βλ., επί παραδείγματι, διάταξη της 3ης Ιουνίου 1969, 31/68, Chanel (ECR 1970, σ. 403), και διάταξη της 14ης Ιουλίου 1992, C-269/92, Bosman.

24 — Απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 1974, 127/73, BRT και Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs (Συλλογή τόμος 1974, σ.35, σκέψη 3). Βλ., επίσης, O'Keeffe, D., άρθρο προπαρα τεθέν στην υποσημείωση 17.

25 — Προτάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 1973 στις υποθέσεις Rheinmühlen-Düsseldorf, προπαρατεθείσες στην υποσημείωση 18.

ματα βάσει των οποίων κατέληξε στην πρότασή του. Αντ' αυτού, θα εκφράσω απλώς τη συμφωνία μου με τις προτάσεις αυτές και θα προσθέσω μερικές συμπληρωματικές παρατηρήσεις

18. Μπορεί να υπάρχουν πλείονες λόγοι για τους οποίους το κατώτερο δικαστήριο μπορεί να *επιθυμεί* να ανακαλέσει την αίτησή του εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, κατόπιν της ασκήσεως εφέσεως κατά της αποφάσεως που περιέχει την προδικαστική παραπομπή. Επί παραδείγματι, οι διάδικοι μπορεί να έχουν βρει έναν εναλλακτικό τρόπο διευθετήσεως των διαφορών τους κατά την κατ' έφεση δίκη [26]. Μπορεί επίσης η κατ' έφεση απόφαση να έχει καταστήσει άνευ αντικειμένου τα υποβληθέντα προς έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ερωτήματα, διότι έχει προκύψει, επί παραδείγματι, ότι η ασκηθείσα ενώπιον του κατωτέρου δικαστηρίου προσφυγή ή αγωγή ήταν απαράδεκτη. Ως εκ τούτου, η κατ' έφεση δίκη και η έκβασή της μπορούν κάλλιστα να ωθήσουν το κατώτερο δικαστήριο να ζητήσει την αναστολή της αιτήσεώς του για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ή ακόμη και να ανακαλέσει την αίτηση αυτή. Ωστόσο, τούτο δεν πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν περιστάσεις υπό τις οποίες η απόφαση ενός κατ' έφεση δικάζοντος δικαστηρίου μπορεί να *υποχρεώσει* το κατώτερο δικαστήριο να προβεί στην εν λόγω αναστολή ή ανάκληση.

19. Η δυνατότητα ενός κατωτέρου δικαστηρίου κράτους μέλους να απευθύνεται άμεσα στο Δικαστήριο έχει ζωτική σημασία για την ομοιόμορφη ερμηνεία και την αποτελεσματική εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου. Αποτελεί επίσης τον μηχανισμό που μετατρέπει όλα τα εθνικά δικαστήρια σε δικαστήρια κοινοτικού δικαίου. Μέσω της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, το εθνικό δικαστήριο μετέχει σε ένα διάλογο στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου, χωρίς να εξαρτάται από άλλες εξουσίες ή δικαστικές αρχές του εσωτερικού δικαίου [27]. Σκοπός της Συνθήκης δεν ήταν να διεξάγεται ο διάλογος αυτός μέσω άλλων εθνικών δικαστηρίων, όποια και αν είναι η ιεράρχηση των δικαστηρίων εντός ενός κράτους μέλους. Όπως έκρινε το Irish Supreme Court (αρνούμενο να εξετάσει ένδικο μέσο κατά διατάξεως περί παραπομπής): «η δυνατότητα παρέχεται [στο κατώτερο δικαστήριο] από τη Συνθήκη, χωρίς περιορισμό, ρητό ή σιωπηρό, ο οποίος να καθιστά δυνατή την κατάργησή της από οποιοδήποτε άλλο εθνικό δικαστήριο» [28].

20. Ως εκ τούτου, το ζήτημα της αναγκαιότητας της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να κρίνεται μεταξύ του αιτούντος δικαστηρίου και του Δικαστηρίου. Πράγματι, αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, τελικά, το παραδεκτό μιας αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως κρίνεται από το Δικαστήριο —και όχι από τα εθνικά δικαστήρια τα οποία, στο πλαίσιο του εθνικού δικονομικού πλαισίου, είναι ανώτερα του αιτούντος δικαστηρίου. Αν ίσχυε το αντίθετο, θα ήταν δυνατό, λόγω εθνικού κανόνα ή εθνικής πρακτικής, οι διατάξεις περί παραπομπής που εκδίδουν τα κατώτερα δικαστήρια να αποτελούν συστηματικά αντικείμενο εφέσεως με συνέπεια τη δημιουργία καταστάσεως κατά την οποία —τουλάχιστον de facto— το εθνικό δίκαιο επιτρέπει μόνο στα δικαστήρια που επιλαμβάνονται της υποθέσεως σε τελευταίο βαθμό να υποβάλλουν

26 — Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση Chanel, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 23.

27 — Sarmiento, D., *Poder Judicial e integración europea*, Thomson-Civitas, Μαδρίτη 2004, σ.58.

28 — Campus Oil Ltd. κ.λπ. κατά The Minister for Industry and Energy, Ireland, The Attorney General, and the Irish National Petroleum Co. Ltd., απόφαση του Irish Supreme Court της 17ης Ιουνίου 1983, *Common Market Law Review*, τόμος 1, 1984, σ. 479.

ερωτήματα προς έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Ο κίνδυνος αντιμετωπίσεως ενός τέτοιου ζητήματος ως ζητήματος εθνικού δικονομικού δικαίου και όχι κοινοτικού δικαίου τονίζεται με την υπό κρίση υπόθεση, στην οποία το εθνικό δίκαιο επιτρέπει την άσκηση αυτοτελούς εφέσεως κατ' αποφάσεως περί υποβολής αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Τούτο θα ισοδυναμούσε με το να καταστεί δυνατή η τροποποίηση από το εθνικό δικονομικό δίκαιο των προϋποθέσεων του άρθρου 234 ΕΚ για την προδικαστική παραπομπή στο Δικαστήριο.

21. Εν ολίγοις, το κοινοτικό δίκαιο παρέχει σε κάθε δικαστήριο οποιουδήποτε κράτους μέλους τη δυνατότητα υποβολής ερωτημάτων στο Δικαστήριο για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Η δυνατότητα αυτή δεν μπορεί να περιοριστεί από το εθνικό δίκαιο. Το άρθρο 234 ΕΚ απαγορεύει την εφαρμογή εθνικών κανόνων κατά τους οποίους τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να υποχρεωθούν να αναστείλουν ή να ανακαλέσουν την αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

22. Το τέταρτο ερώτημα αφορά το δικαίωμα εγκαταστάσεως. Σύμφωνα με το ουγγρικό εταιρικό δίκαιο, όπως εκτίθεται στη διάταξη περί παραπομπής, η έδρα εταιρίας συσταθείσας κατά το ουγγρικό δίκαιο βρίσκεται στον τόπο όπου βρίσκεται το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της («központi ügyintézés helye») [29]. Τούτο σημαίνει ότι ο τόπος στον οποίο βρίσκεται το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων μιας εταιρίας θεωρείται ότι συμπίπτει με τον τόπο συστάσεώς της. Η μεταφορά του κέντρου διευθύνσεως των δραστηριοτήτων μιας εταιρίας συσταθείσας κατά το ουγγρικό δίκαιο καταχωρίζεται κανονικά στο μητρώο εταιριών, αν η μεταφορά πραγματοποιείται εντός της Ουγγαρίας [30]. Από τα πραγματικά περιστατικά που εκτίθενται στη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι η Cartesio επιδιώκει να μεταφέρει το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της στην Ιταλία. Ωστόσο, αντί να επανασυσταθεί ως ιταλική εταιρία, η Cartesio επιθυμεί να παραμείνει εταιρία συσταθείσα στην Ουγγαρία και συνεπώς υποκείμενη στο Ουγγρικό εταιρικό δίκαιο.

23. Προφανώς, το ουγγρικό εταιρικό δίκαιο βασίζεται στη θεωρία περί της «πραγματικής έδρας», σύμφωνα με την οποία η εταιρία πρέπει να ανταποκρίνεται προς όλες τις επιταγές του εμπορικού δικαίου του κράτους εντός του οποίου έχει την έδρα της [31]. Πράγματι, σύμφωνα με τη θεωρία περί της πραγματικής έδρας «ο τόπος συστάσεως μιας εταιρίας και ο τόπος της έδρας της συνδέονται άρρηκτα» [32]. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, εφαρμοζόμενη κατά τρόπο απόλυτο, το Ουγγρικό εταιρικό δίκαιο —όπως το ερμηνεύει και το εφαρμόζει το εμποροδικείο— απαγορεύει την «εξαγωγή» ενός

29 — Το άρθρο 16, παράγραφος 1, του cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról szóló 1997. évi CXLV. törvény (νόμου CXLV του 1997 περί της καταχωρίσεως, της δημοσιότητας και της δικαστικής διαδικασίας καταχωρίσεως των εταιριών). Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή: « Η έδρα της εταιρίας [...] βρίσκεται στον τόπο όπου βρίσκεται το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της και πρέπει να επισημαίνεται με πινακίδα».

30 — Άρθρο 34, παράγραφος 1, του νόμου CXLV του 1997: «Κάθε μεταφορά της έδρας της εταιρίας η οποία εμπίπτει στην αρμοδιότητα άλλου δικαστηρίου επιφορτισμένου με την τήρηση του μητρώου εταιριών πρέπει να υποβάλλεται, ως τροποποίηση, στο αρμόδιο για την προηγούμενη έδρα δικαστήριο. Το δικαστήριο αυτό, αφού εξετάσει τις προγενέστερες της μεταφοράς της έδρας αιτήσεις τροποποιήσεως των στοιχείων του μητρώου, καταχωρίζει τη μεταφορά.»

31 — Edwards, V., *EC Company Law*, Clarendon Press, 1999, Οξφόρδη 1999, σ. 336.

32 — Όπ.π.

ουγγρικού νομικού προσώπου στο έδαφος άλλου κράτους μέλους. Μολονότι μια εταιρία συσταθείσα κατά το ουγγρικό δίκαιο δύναται να ασκεί οικονομικές δραστηριότητες εντός άλλου κράτους μέλους ή να εγκαταστήσει θυγατρική εκεί, το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της πρέπει να παραμείνει στην Ουγγαρία. Με το τέταρτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ απαγορεύουν εθνικούς κανόνες οι οποίοι καθιστούν αδύνατο για εταιρία συσταθείσα κατά το εθνικό δίκαιο να μεταφέρει το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της σε άλλο κράτος μέλος.

24. Η Ουγγρική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η υπό κρίση υπόθεση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων 43 ΕΚ και 48 ΕΚ. Η Ιρλανδία και οι Κυβερνήσεις της Πολωνίας, της Σλοβενίας και το Ηνωμένου Βασιλείου έχουν την ίδια άποψη. Από την άλλη πλευρά, η Cartesio, η Επιτροπή και η Ολλανδική Κυβέρνηση ισχυρίζονται ότι πρόκειται περί περιορισμού του δικαιώματος εγκαταστάσεως και ότι, ως εκ τούτου, έχουν εφαρμογή τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ.

25. Η άποψη ότι η υπό κρίση υπόθεση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των κοινοτικών κανόνων περί του δικαιώματος εγκαταστάσεως είναι, κατά την άποψή μου, εσφαλμένη. Οι εθνικοί κανόνες που επιτρέπουν σε μια εταιρία να μεταφέρει το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της μόνον εντός της εθνικής επικράτειας αντιμετωπίζει σαφώς τις διακρατικές καταστάσεις κατά τρόπο δυσμενέστερο σε σχέση με τις αμιγώς εθνικές καταστάσεις [33]. Πράγματι, οι κανόνες αυτοί ισοδυναμούν δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος της ασκήσεως της ελεύθερης κυκλοφορίας [34]. Η Cartesio επιδιώκει να μεταφέρει το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της στην Ιταλία. Ως εκ τούτου, αυτό το οποίο σκοπεύει να πράξει η Cartesio προφανώς αποτελεί «την πραγματική άσκηση μιας οικονομικής δραστηριότητας με τη δημιουργία μιας μόνιμης εγκατάστασης σε άλλο κράτος μέλος για αόριστο χρονικό διάστημα» [35]. Υπό τις συνθήκες αυτές, έχουν σαφώς εφαρμογή οι κοινοτικοί κανόνες περί του δικαιώματος εγκαταστάσεως [36].

26. Είναι αλήθεια ότι, με την απόφασή του στην υπόθεση Daily Mail and General Trust [37], το Δικαστήριο έκρινε ότι μια εταιρία δεν μπορεί να επικαλεσθεί την ελευθερία εγκαταστάσεως προκειμένου να μεταφέρει την κεντρική της διοίκηση και το κέντρο ελέγχου της σε άλλο κράτος μέλος (τις Κάτω Χώρες) προκειμένου να πωλήσει σημαντικό μέρος του μη παγίου ενεργητικού της και να χρησιμοποιήσει το προϊόν αυτής της πωλήσεως για την εξαγορά των δικών της μετοχών, χωρίς να χρειάζεται να καταβάλει τον φόρο στον οποίο θα υπέκειντο οι μεταβιβάσεις αυτές κατά τη φορολογική νομοθεσία του κράτους μέλους καταγωγής (του Ηνωμένου Βασιλείου). Σύμφωνα με το εταιρικό δίκαιο του Ηνωμένου Βασιλείου, οι εταιρίες δύνανται —υπό την προϋπόθεση λήψεως σχετικής αδείας από τις φορολογικές αρχές— να

33 — Βλ., υπό την ίδια έννοια, αποφάσεις της 18ης Νοεμβρίου 1999, C-200/98, X και Y (Συλλογή 1999, σ. I-8261, σκέψεις 26 έως 28), της 11ης Μαρτίου 2004, C-9/02, de Lasteyrie du Saillant (Συλλογή 2004, σ. I-2409, σκέψεις 42 και 46), SEVIC Systems, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψεις 14, 22 και 23, και της 18ης Ιουλίου 2007, C-231/05, Oy AA (Συλλογή 2007, σ. I-6373, σκέψεις 31 έως 43).

34 — Βλ. επίσης τις προτάσεις μου στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2006, C-158/04 και C-159/04, Άλφα Βήτα Βασιλόπουλος και Carrefour-Μαρινόπουλος (Συλλογή 2006, σ. I-8135, σημεία 41 και 46).

35 — Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, C-221/89, Factortame κ.λπ. (Συλλογή 1991, σ. I-3905, σκέψη 20). Βλ. επίσης αποφάσεις της 4ης Οκτωβρίου 1991, C-246/89, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Συλλογή 1991, σ. I-4585, σκέψη 21), και της 12ης Σεπτεμβρίου 2006, C-196/04, Cadbury Schweppes (Συλλογή 2006, σ. I-7995, σκέψεις 54 και 66).

36 — Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2004, C-442/02, CaixaBank France (Συλλογή 2004, σ. I-8961, σκέψη 11 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

37 — Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 81/87 (Συλλογή 1988, σ. 5483, σκέψη 7).

εγκαταστήσουν την κεντρική τους διοίκηση και το κέντρο ελέγχου τους εντός άλλου κράτους μέλους χωρίς να απολέσουν τη νομική τους προσωπικότητα ή την ιδιότητα της εταιρίας βρετανικού δικαίου [38]. Ωστόσο, υπό τις εξεταζόμενες συνθήκες, οι φορολογικές αρχές αντιτάχθηκαν στη μεταφορά και ισχυρίστηκαν ότι η εταιρία έπρεπε να πωλήσει μέρος τουλάχιστον των περιουσιακών στοιχείων πριν μεταφέρει την έδρα της για φορολογικούς σκοπούς εκτός Ηνωμένου Βασιλείου [39]. Το Δικαστήριο απέρριψε την άποψη της εταιρίας ότι οι φορολογικές αρχές προσέβαλαν το δικαίωμα εγκαταστάσεως. Το Δικαστήριο, έχοντας επίγνωση των διαφορών μεταξύ των εταιρικών δικαίων των κρατών μελών, έκρινε ότι οι εταιρίες υπάρχουν μόνο δυνάμει του εθνικού δικαίου και ότι «τα άρθρα 52 και 58 της Συνθήκης δεν μπορούν να ερμηνεύονται υπό την έννοια ότι παρέχουν στις εταιρίες που έχουν συσταθεί σύμφωνα με το δίκαιο ενός κράτους μέλους το δικαίωμα να μεταφέρουν την κεντρική διοίκηση και το κέντρο ελέγχου τους σε άλλο κράτος μέλος διατηρώντας την ιδιότητά τους ως εταιριών του κράτους μέλους κατά τη νομοθεσία του οποίου έχουν συσταθεί» [40]. Συνεπώς, συνάγεται ότι οι προϋποθέσεις «ζωής και θανάτου» μιας εταιρίας καθορίζονται αποκλειστικώς από το κράτος σύμφωνα με τους νόμους του οποίου συνεστήθη η εταιρία [41]. Εφόσον το κράτος αυτό επέτρεψε τη σύσταση μιας εταιρίας, η εταιρία αυτή πρέπει να συμμορφώνεται προς τις απαγορεύσεις του.

27. Ωστόσο, η νομολογία περί του δικαιώματος εγκαταστάσεως των εταιριών έχει εξελιχθεί από της εκδόσεως της αποφάσεως Daily Mail and General Trust και η μέθοδος ερμηνείας του Δικαστηρίου έχει εκλεπτισθεί [42]. Αναμφισβήτητα, η εξέλιξη αυτή συνοδεύτηκε από ορισμένες αντιφατικές διαπιστώσεις της νομολογίας. Ειδικότερα, κατόπιν της εκδόσεως των αποφάσεων Centros [43], Überseering [44] και Inspire Art [45], η νομολογία προφανώς κινήθηκε ακριβώς προς την αντίθετη κατεύθυνση προς αυτή την οποία ακολούθησε το Δικαστήριο με την απόφαση Daily Mail and General Trust. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο απέρριπτε ανελλιπώς τον ισχυρισμό ότι οι κανόνες του εθνικού εταιρικού δικαίου πρέπει να παραμένουν εκτός του πεδίου εφαρμογής ων διατάξεων της Συνθήκης περί της ελευθερίας εγκαταστάσεως. Επί παραδείγματι, με την απόφαση Inspire Art, το Δικαστήριο έκρινε τα εξής: «το γεγονός ότι η Inspire Art έχει συσταθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο με σκοπό να αποφύγει την εφαρμογή της ολλανδικής νομοθεσίας περί εταιριών, η οποία προβλέπει αυστηρότερες προϋποθέσεις, ιδίως όσον αφορά το ελάχιστο όριο κεφαλαίου και την καταβολή του κεφαλαίου, δεν αποκλείει να επωφεληθεί η σύσταση υποκαταστήματος από μια τέτοια εταιρία στις Κάτω Χώρες από την ελευθερία εγκαταστάσεως, όπως αυτή απορρέει από τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ» [46]. Η διαπίστωση αυτή είναι θεμελιωδώς αντίθετη προς την άποψη ότι η σύσταση και η λειτουργία των εταιριών καθορίζεται αποκλειστικώς από η μεταβαλλόμενη εθνική νομοθεσία των κρατών μελών.

28. Έγιναν πλείονες προσπάθειες —κάποιες μάλιστα από το Δικαστήριο— διακρίσεως, ως

38 — Απόφαση Daily Mail and General Trust, σκέψεις 3 και 5.
39 — Απόφαση Daily Mail and General Trust, σκέψη 8.
40 — Απόφαση Daily Mail and General Trust, σκέψη 24.
41 — Απόφαση Daily Mail and General Trust, σκέψη 19: «Πρέπει να υπομνηστεί σχετικά ότι, αντίθετα από τα φυσικά πρόσωπα, οι εταιρίες αποτελούν οντότητες που προβλέπονται από μια έννομη τάξη και, κατά το παρόν στάδιο της εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, από μια εθνική έννομη τάξη. Η ύπαρξή τους στηρίζεται μόνο στις διάφορες εθνικές νομοθεσίες που ρυθμίζουν τη σύσταση και τη λειτουργία τους.»
42 — Η ερμηνεία του Δικαστηρίου μάλιστα κατέληξε να προσεγγίσει την ερμηνεία του γενικού εισαγγελέα M. Darmon στις προτάσεις που ανέπτυξε στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Daily Mail and General Trust.
43 — Απόφαση της 9ης Μαρτίου 1999, C-212/97 (Συλλογή 1999, σ. I-1459).
44 — Απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2002, C-208/00 (Συλλογή 2002, σ. I-9919).
45 — Απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, C-167/01 (Συλλογή 2003, σ. I-10155).
46 — Απόφαση Inspire Art, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 45, σκέψη 98.

προς τα πραγματικά περιστατικά, μεταξύ, αφενός, της αποφάσεως Daily Mail and General Trust και, αφετέρου, των αποφάσεων Centros, Überseering και Inspire Art, με βάση στοιχεία όπως η διάκριση μεταξύ κύριας και δευτερεύουσας εγκαταστάσεως και μεταξύ μεταφοράς της εγκαταστάσεως από το εξωτερικό προς το εσωτερικό της χώρας και μεταφοράς της εγκαταστάσεως προς την αντίθετη κατεύθυνση. Όπως ήταν αναμενόμενο, ωστόσο, οι προσπάθειες αυτές ουδέποτε υπήρξαν απολύτως πειστικές [47]. Συγκεκριμένα, η διάκριση μεταξύ καταστάσεων στις οποίες ένα κράτος εμποδίζει εταιρίες συσταθείσες με βάση το *δικό του* εταιρικό δίκαιο να αναζητήσουν εγκατάσταση στο εξωτερικό ή τις αποτρέπει από την αναζήτηση αυτή και καταστάσεων στις οποίες το κράτος μέλος *υποδοχής* περιορίζει την ελευθερία εγκαταστάσεως ουδέποτε εντάχθηκε στο γενικό πλαίσιο της εκ μέρους του Δικαστηρίου αναλύσεως των άρθρων 43 ΕΚ και 48 ΕΚ [48]. Εξάλλου, η διάκριση αυτή αφίσταται της συλλογιστικής του Δικαστηρίου στην υπόθεση Daily Mail and General Trust [49]. Όπως ορθώς παρατήρησε ο γενικός εισαγγελέας A. Tizzano με τις προτάσεις του στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση SEVIC Systems: «προκύπτει πάντοτε από τη [...] νομολογία [ότι] το άρθρο 43 ΕΚ δεν περιορίζεται στο να απαγορεύει σε κράτος μέλος να παρεμποδίζει ή να περιορίζει την εγκατάσταση αλλοδαπών επιχειρηματιών στην επικράτειά του, αλλά και να παρεμποδίζει την εγκατάσταση ημεδαπών επιχειρηματιών σε άλλο κράτος μέλος. Με άλλους λόγους, απαγορεύονται τόσο οι περιορισμοί "εισόδου" όσο και οι περιορισμοί "εξόδου" από την εθνική επικράτεια» [50].

29. Το πρόβλημα, κατά την άποψή μου, είναι ότι οι προπαρατεθείσες διαπιστώσεις των αποφάσεων Daily Mail and General Trust και Inspire Art δεν αντιπροσωπεύουν με ακρίβεια νομολογία και τη λογική που τη διέπει. Αφενός, παρά τα διαλαμβανόμενα στις αποφάσεις Centros και Inspire Art, μπορεί να μην είναι πάντοτε δυνατό να γίνει επίκληση του δικαιώματος εγκαταστάσεως προκειμένου να επιτευχθεί η εικονική εγκατάσταση μιας εταιρίας σε άλλο κράτος, με αποκλειστικό σκοπό την καταστρατήγηση του εταιρικού δικαίου της χώρας της. Με την απόφαση Cadbury Schweppes, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι «το γεγονός ότι [μια] εταιρία έχει συσταθεί σε κράτος μέλος με [...] σκοπό να επωφεληθεί από μια ευνοϊκότερη νομοθεσία δεν επαρκεί, *μόνο του*, για να μπορεί να συναχθεί ότι υφίσταται καταχρηστική άσκηση της ελευθερίας [εγκαταστάσεως]» [51]. Ωστόσο, τόνισε επίσης ότι τα κράτη μέλη μπορούν να λάβουν μέτρα για να εμποδίσουν τις «καθαρά επίπλαστ[ες] καταστάσε[ις], χωρίς οικονομική ουσία», οι οποίες σκοπούν στην καταστρατήγηση της εθνικής νομοθεσίας [52]. Ειδικότερα, το δικαίωμα εγκαταστάσεως δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να αντιμετωπίζουν με επιφυλακτικότητα τις εταιρίες που λειτουργούν ως «ταχυδρομικές θυρίδες» ή ως «προπετάσματα» [53]. Κατά την άποψή μου, τούτο συνιστά σημαντική εξαίρεση από τα κριθέντα με τις αποφάσεις Centros και Inspire Art, καθώς και εκ νέου

47 — Για μια επισκόπηση και μια κριτική αξιολόγηση των θεωριών που επιχειρούν να εξηγήσουν τις διαφορές μεταξύ, αφενός μεν, της αποφάσεως Daily Mail and General Trust και, αφετέρου, των αποφάσεων Centros και Überseering, βλ.: Ringe, W.-G., «No Freedom of Emigration for Companies?», *European Business Law Review*, 2005, σ. 621.

48 — Βλ. αποφάσεις Centros, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 42, Überseering, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 44, Inspire Art, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 45, της 13ης Απριλίου 2000, C-251/98, Baars (Συλλογή 2000, σ. I-2787, σκέψη 28), και de Lasteyrie du Saillant, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 33, σκέψη 42.

49 — Απόφαση Daily Mail and General Trust, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 37, σκέψη 16.

50 — Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Tizzano στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση SEVIC Systems, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψη 45. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την άποψη του γενικού εισαγγελέα με τις σκέψεις 22 και 23 της αποφάσεώς του.

51 — Απόφαση Cadbury Schweppes, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 35, σκέψη 37 (η υπογράμμιση δική μου). Σημειωτέον ότι το Δικαστήριο αναφέρθηκε στη σκέψη 96 της αποφάσεως Inspire Art, αλλά επέλεξε να χρησιμοποιήσει μια ελαφρώς διαφορετική διατύπωση («σκοπό» αντί του «αποκλειστικό σκοπό»).

52 — Απόφαση Cadbury Schweppes, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 35, σκέψεις 51 έως 55.

53 — Απόφαση Cadbury Schweppes, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 35, σκέψη 68.

επιβεβαίωση της παγίας νομολογίας επί της αρχής της καταχρήσεως του κοινοτικού δικαίου[54], μολονότι το Δικαστήριο εξακολουθεί, ορθώς, να χρησιμοποιεί την έννοια της καταχρήσεως με σημαντική φειδώ[55].

30. Ωστόσο, παρά τα διαλαμβανόμενα στην απόφαση Daily Mail and General Trust, το Δικαστήριο δεν αποκλείει εκ προοιμίου συγκεκριμένα τμήματα της νομοθεσίας των κρατών μελών από το πεδίο ισχύος του δικαιώματος εγκαταστάσεως[56]. Το Δικαστήριο επικεντρώνεται μάλλον στα *αποτελέσματα* τα οποία οι εθνικοί κανόνες ή οι εθνικές πρακτικές μπορούν να έχουν στην ελευθερία εγκαταστάσεως και εκτιμά αν τα αποτελέσματα αυτά συμβιβάζονται προς το δικαίωμα εγκαταστάσεως όπως το εγγυάται η Συνθήκη. Όσον αφορά τους σχετικούς με τη σύσταση εταιριών εθνικούς κανόνες, η ερμηνεία του Δικαστηρίου διαπνέεται από τη μέριμνα για δύο ζητήματα. Πρώτον, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να επιλέγουν αν επιθυμούν να έχουν σύστημα κανόνων στηριζόμενο στη θεωρία περί της αληθούς έδρας ή στη θεωρία περί συστάσεως και μάλιστα διάφορα κράτη μέλη έχουν επιλέξει θεμελιωδώς διαφορετικούς κανόνες συστάσεως εταιριών. Δεύτερον, η αποτελεσματική άσκηση της ελευθερίας εγκαταστάσεως επιβάλλει τουλάχιστον κάποιο βαθμό αμοιβαίας αναγνωρίσεως και συντονισμού αυτών των διαφορετικών συστημάτων κανόνων. Το αποτέλεσμα της ερμηνείας αυτής είναι ότι η νομολογία συστηματικά σέβεται τους σχετικούς με τις εταιρίες εθνικούς κανόνες, ανεξαρτήτως του αν βασίζονται στη θεωρία περί της πραγματικής έδρας ή στη θεωρία περί συστάσεως. Ωστόσο, συγχρόνως, η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος εγκαταστάσεως συνεπάγεται ότι καμία θεωρία δεν μπορεί να εφαρμοσθεί κατά τον πλέον απόλυτο τρόπο —το καλύτερο ίσως παράδειγμα αυτού μέχρι σήμερα αποτελεί η απόφαση Überseering[57].

31. Συνοψίζοντας, είναι αδύνατον, κατά την άποψή μου, να υποστηριχθεί, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν απόλυτη ελευθερία καθορισμού «ζωής και θανάτου» των εταιριών που έχουν συσταθεί με βάση το εσωτερικό τους δίκαιο, ανεξαρτήτως των συνεπειών για την ελευθερία εγκαταστάσεως. Διαφορετικά, τα κράτη μέλη θα εξουσιοδοτούνταν εν λευκώ να επιβάλουν «θανατική ποινή» σε

54 — Βλ. σημείο 9 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα M. Darmon στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Daily Mail and General Trust, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 37, και εκεί παρατιθέμενη νομολογία. Εξέτασα λεπτομερώς την αρχή που απαγορεύει την κατάχρηση του κοινοτικού δικαίου με τις προτάσεις μου στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 21ης Φεβρουαρίου 2006, C-255/02, Halifax κ.λπ. (Συλλογή 2006, σ. I-1609). Βλ. επίσης de la Feria, R., «Prohibition of abuse of (Community) law: The creation of a new general principle of EC Law through tax», *Common Market Law Review*, τόμος 45, 2008, σ. 405 έως 408.

55 — Η αρχή της καταχρήσεως δικαιώματος έχει περιγραφεί ως «φάρμακο το οποίο στην αρχή φαίνεται αβλαβές, αλλά μπορεί να έχει πολύ δυσάρεστες παρενέργειες» (Gutteridge, H. C., «Abuse of Rights», *Cambridge Law Journal*, τόμος 5, 1933-1935, σ. 22, 44). Ως εκ τούτου, θα ήταν φρόνιμο να χρησιμοποιείται με μεγάλη σύνεση.

56 — «Δεν υπάρχει πυρήνας κυριαρχίας τον οποίο, αυτό καθαυτό, μπορούν να επικαλούνται τα κράτη μέλη κατά της Κοινότητας» (Lenaerts, K., "Constitutionalism and the many faces of federalism", *American Journal of Comparative law*, τόμος 38, 1990, σ. 205 επ., σ. 220). Βλ., επί παραδείγματι, αποφάσεις της 13ης Δεκεμβρίου 2005, C-446/03, Marks & Spencer (Συλλογή 2005, σ. I-10837, σκέψη 29), και της 13ης Μαρτίου 2007, C-524/04, Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation (Συλλογή 2007, σ. I-2107, σκέψη 25) (στον τομέα της φορολογίας), της 14ης Ιανουαρίου 1997, C-124/95, Centro-Com (Συλλογή 1997, σ. I-81, σκέψη 25) (στον τομέα της πολιτικής εξωτερικής ασφαλείας), και της 11ης Δεκεμβρίου 2007, C-438/05, International Transport Workers' Federation και Finnish Seamen's Union (Συλλογή, σκέψη 40) (στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής). Κατά το μέτρο που οι τομείς αυτοί εμπίπτουν στην αρμοδιότητά τους, τα κράτη μέλη πρέπει παρά ταύτα να ασκούν την αρμοδιότητα αυτή σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο.

57 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 44. Η υπόθεση αφορούσε διατάξεις του γερμανικού δικαίου, κατά τις οποίες μόνο διάδικοι με ικανότητα δικαίου μπορούσαν να προσφύγουν στη δικαιοσύνη, ενώ —κατά τρόπο απολύτως σύμφωνο με τη «Sitztheorie»— οι εταιρίες θεωρούνταν ότι είχαν ικανότητα δικαίου μόνον αν πράγματι είχαν το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων τους στη Γερμανία. Σύμφωνα με τη σκέψη 93 της αποφάσεως του Δικαστηρίου, η άρνηση αναγνωρίσεως της ικανότητας μιας εταιρίας προσηκόντως συσταθείσας εντός άλλου κράτους μέλους, στο οποίο έχει την έδρα της, να είναι διάδικος «ισοδυναμεί με άρνηση της ελευθερίας εγκαταστάσεως» η οποία δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από λόγους γενικού συμφέροντος.

εταιρία συσταθείσα κατά το δίκαιό τους απλώς και μόνον επειδή αποφάσισε να ασκήσει την ελευθερία εγκαταστάσεως. Ιδίως για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, η απλή ενδοκοινοτική μεταφορά του κέντρου διευθύνσεως των δραστηριοτήτων μιας εταιρίας μπορεί να αποτελεί έναν απλό και αποτελεσματικό αναλήψεως οικονομικών δραστηριοτήτων εντός άλλου κράτους μέλους χωρίς να χρειάζεται να αντιμετωπισθούν τα έξοδα και οι χρονοβόρες διαδικασίες που είναι εγγενή στην εκκαθάριση μιας εταιρίας και κατόπιν στην πλήρη επανασύστασή της εντός του κράτους μέλους προορισμού. Επιπλέον, όπως ορθώς τόνισε η Επιτροπή, η διαδικασία εκκαθαρίσεως μιας εταιρίας εντός κράτους μέλους και κατόπιν επανασυστάσεώς της βάσει του δικαίου άλλου κράτους μέλους μπορεί να διαρκέσει σημαντικό χρονικό διάστημα, κατά το οποίο η οικεία εταιρία ενδέχεται να μην είναι σε θέση να λειτουργήσει.

32. Κατά συνέπεια, μολονότι ο επίμαχος στην υπό κρίση υπόθεση περιορισμός της ελευθερίας εγκαταστάσεως απορρέει άμεσα από τους εθνικούς κανόνες περί της συστάσεως και της λειτουργίας των εταιριών, πρέπει να τεθεί το ερώτημα αν οι κανόνες αυτοί δικαιολογούνται από λόγους δημοσίου συμφέροντος [58], όπως η πρόληψη της καταχρήσεως ή της δόλιας συμπεριφοράς [59] ή η προστασία των συμφερόντων, επί παραδείγματι, των δανειστών, των μειοψηφούντων μετόχων, των μισθωτών ή των φορολογικών αρχών [60].

33. Υπό το πρίσμα των συμφερόντων αυτών, μπορεί να είναι επιτρεπτό να θέτει ένα κράτος μέλος ορισμένες προϋποθέσεις προκειμένου η εταιρία που έχει συσταθεί κατά το εσωτερικό του εταιρικό δίκαιο να μπορεί να μεταφέρει το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της [61]. Ενδεχομένως, επί παραδείγματι, να θεωρεί το κράτος μέλος ότι δεν θα μπορεί πλέον να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στην εταιρία και, συνεπώς, να απαιτεί από την εταιρία να τροποποιήσει το καταστατικό της και να παύσει να διέπεται από όλες τις διατάξεις του εταιρικού δικαίου βάσει του οποίου συνεστήθη [62].

34. Ωστόσο, τούτο δεν συμβαίνει εν προκειμένω. Οι υπό εξέταση κανόνες στερούν παντελώς από τη συσταθείσα βάσει του ουγγρικού δικαίου εταιρία τη δυνατότητα μεταφοράς του κέντρου διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της σε άλλο κράτος μέλος. Το ουγγρικό δίκαιο, όπως εφαρμόζεται από το εμποροδικείο, δεν θέτει απλώς προϋποθέσεις για τη μεταφορά αυτή, αλλά απαιτεί τη λύση της εταιρίας. Δεδομένου ιδίως ότι η Ουγγρική Κυβέρνηση δεν προέβαλε δικαιολογητικούς λόγους, δεν αντιλαμβάνομαι πώς τέτοια απερίφραστη «άρνηση της ελευθερίας εγκαταστάσεως» [63] μπορεί να είναι αναγκαία για λόγους δημοσίου συμφέροντος [64].

58 — Αποφάσεις της 30ής Νοεμβρίου 1995, C-55/94, Gebhard (Συλλογή 1995, σ. I-4165, σκέψη 37), CaixaBank France, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 36, σκέψη 11, και της 28ης Φεβρουαρίου 2008, C-293/06, Deutsche Shell (Συλλογή, 2008, σ. I-1129, σκέψη 28).

59 — Απόφαση Cadbury Schweppes, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 35, σκέψεις 51 έως 55.

60 — Αποφάσεις Überseering, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 44, σκέψη 92, SEVIC Systems, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψη 28.

61 — Βλ., κατ' αναλογίαν, άρθρο 8 του κανονισμού (ΕΚ) 2157/2001 του Συμβουλίου, της 8ης Οκτωβρίου 2001, περί του καταστατικού της ευρωπαϊκής εταιρίας (SE) (ΕΕ L 294, σ. 1).

62 — Όπως συμβαίνει, επί παραδείγματι, με το σύστημα που καθιέρωσε ο κανονισμός 2157/2001.

63 — Απόφαση Überseering, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 44, σκέψη 93.

64 — Βλ. επίσης απόφαση SEVIC Systems, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 7, σκέψεις 29 και 30.

35. Ως εκ τούτου, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει την ακόλουθη απάντηση στο τέταρτο ερώτημα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο: «Τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ απαγορεύουν τους εθνικούς κανόνες που καθιστούν αδύνατο για μια εταιρία συσταθείσα κατά το εθνικό δίκαιο να μεταφέρει το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της σε άλλο κράτος μέλος.»

III — Πρόταση

36. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω παρατηρήσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει στα υποβληθέντα από το Szegedi Ítélőtábla ερωτήματα την ακόλουθη απάντηση:

1) Σε περίπτωση όπως η υπό εξέταση στην παρούσα διαδικασία, το κατ' έφεση δικάζον δικαστήριο μπορεί να υποβάλει ερωτήματα στο Δικαστήριο προς έκδοση προδικαστικής αποφάσεως στο πλαίσιο δίκης κατ' αποφάσεως κατωτέρου δικαστηρίου, παρά το ότι ούτε η δίκη ενώπιον του κατωτέρου δικαστηρίου ούτε η κατ' έφεση δίκη διεξάγονται κατ' αντιμωλία.

2) Το γεγονός ότι η αίτηση αναιρέσεως κατ' αποφάσεως εθνικού δικαστηρίου περιορίζεται σε νομικά ζητήματα και δεν έχει αυτόματο ανασταλτικό αποτέλεσμα δεν σημαίνει ότι το δικαστήριο αυτό έχει την υποχρέωση του άρθρου 234, τρίτο εδάφιο, ΕΚ.

3) Το άρθρο 234 ΕΚ απαγορεύει την εφαρμογή εθνικών κανόνων κατά τους οποίους τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να υποχρεωθούν να αναστείλουν ή να ανακαλέσουν την αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

4) Τα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ απαγορεύουν τους εθνικούς κανόνες που καθιστούν αδύνατο για μια εταιρία συσταθείσα κατά το εθνικό δίκαιο να μεταφέρει το κέντρο διευθύνσεως των δραστηριοτήτων της σε άλλο κράτος μέλος.